

การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารการศึกษาปฐมวัย APPLYING BUDDHIST PRINCIPLES TO EARLY CHILDHOOD EDUCATION ADMINISTRATION

ชญญณ์ท์ คงกะพันธ์ Chanyanat Kongkaphan
โรงเรียนสอนดี (ประชารัฐอนุสรณ์) Sorndeephracharatanusorn school, Thailand
Corresponding Author E-mail: chanyanat239@gmail.com

Article Received: March 24, 2026. Revised: March 26, 2026. Accepted: March 29, 2026.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม คือ ไตรสิกขา เข้ากับการบริหารการศึกษาปฐมวัยซึ่งเป็นกระบวนการจัดการและวางรากฐานการพัฒนาเด็กอายุ 0-6 ปีอย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา การบริหารการศึกษาปฐมวัยที่มีประสิทธิภาพนั้นต้องอาศัยการผสมผสานระหว่างศาสตร์และศิลป์ ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตร การจัดสภาพแวดล้อม การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และการประเมินพัฒนาการ

การนำหลักไตรสิกขาอันประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา มาบูรณาการเข้ากับกระบวนการบริหาร สามารถยกระดับคุณภาพของสถานศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้ 1) ด้านศีล (อภิสีลสิกขา) ช่วยในการกำกับดูแลจัดระเบียบสภาพแวดล้อมให้ปลอดภัย เอื้อต่อการเรียนรู้ สร้างวินัยและความไว้วางใจในหมู่บุคลากร ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการบริหารแบบมีส่วนร่วมจากผู้ปกครองและชุมชน 2) ด้านสมาธิ (อภิจิตตสิกขา) ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ที่ให้ได้ลงมือทำจริงอย่างจดจ่อตลอดจนช่วยให้ผู้บริหารมีสติ ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค สามารถสั่งการ ประสานงาน และแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ 3) ด้านปัญญา (อภิปญญาสิกขา) เป็นกลไกสำคัญในการคิดวิเคราะห์เพื่อพัฒนาหลักสูตรให้มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับพัฒนาการเด็ก รวมถึงการใช้เหตุผลในการติดตาม ประเมินพัฒนาการเด็ก และตรวจสอบผลการดำเนินงานของสถานศึกษา สรุปได้ว่า การบูรณาการหลักไตรสิกขาเข้ากับการบริหารการศึกษาปฐมวัย เป็นการประยุกต์ใช้ที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ส่งผลให้สถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ สร้างความสมดุล และบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้เติบโตอย่างเต็มศักยภาพ มีความสุข และยั่งยืน

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษาปฐมวัย, หลักพุทธธรรม, ไตรสิกขา

Abstract

This academic article aims to present a guideline for applying the Buddhist principles of the Threefold Training (Trisikhā) to early childhood education administration. Early childhood education administration is a process of managing and laying the foundation for the holistic development of children aged 0-6 years, encompassing physical, emotional, mental, social, and intellectual aspects. Effective early childhood education administration requires an integration of science and art, covering four key components: curriculum development,

learning environment arrangement, learning experience design, and developmental assessment.

Integrating the Threefold Training (Trisikkhā)—morality, concentration, and wisdom—into the administrative process can concretely improve the quality of educational institutions as follows: 1) Morality (Adhisīla-sikkhā) helps in supervising and organizing a safe and conducive learning environment, fostering discipline and trust among personnel, and promoting participatory management with parents and the community. 2) Concentration (Adhicitta-sikkhā) enhances emotional stability in providing hands-on learning experiences for children, enabling administrators to remain mindful, unwavering in the face of obstacles, and effectively directing, coordinating, and solving immediate problems. 3) Wisdom (Adhipaññā-sikkhā) is a crucial mechanism for analytical thinking to develop flexible curricula appropriate to children's development, as well as using reason in monitoring progress. Assessing child development and monitoring the performance of educational institutions, it can be concluded that integrating the Threefold Training (Trisikkhā) with early childhood education administration is a mutually reinforcing and inseparable application. This results in educational institutions being able to provide quality education, create balance, and achieve the goal of developing early childhood children to their full potential, happily, and sustainably.

Keywords: Early Childhood Education Administration, Buddhist Principles, Threefold Training (Trisikkhā)

บทนำ

การศึกษาเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังนั้น การบริหารการศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการองค์การเพื่อส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาของประชาชน โดยเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ในการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนาครู และสนับสนุนผู้เรียนให้สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2546; Hoy and Miskel, 2013) กระบวนการเหล่านี้ต้องอาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องผ่านขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการ การประสานงาน และการควบคุมประเมินผล เพื่อให้สถานศึกษาบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549)

ในระบบการศึกษานั้น การบริหารการศึกษาปฐมวัยถือเป็นจุดเริ่มต้นที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นกระบวนการจัดการและพัฒนาเด็กตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 6 ปี ภายใต้แนวคิดที่ว่าช่วงปฐมวัยเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การบริหารจัดการที่ดีย่อมมุ่งเน้นให้เด็กได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมตามวัยแบบองค์รวม ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) โดยอาศัยหลักการบริหารที่สำคัญ เช่น การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน และการบริหารแบบมีส่วนร่วม (ศันสนีย์ จะสุวรรณ และกุลปรียา มากวัฒนสุข, 2562) รวมถึงการให้ความสำคัญกับองค์ประกอบหลัก

ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตร การจัดสภาพแวดล้อม การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านการเล่น (Play-based Learning) และการประเมินพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เพื่อเตรียมความพร้อมให้เด็กเข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างเต็มศักยภาพ (กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา, 2562)

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การบริหารจัดการสถานศึกษาปฐมวัยบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองสู่ความสำเร็จและความสงบสุข อันประกอบด้วย ศีล (อธิศีลสิกขา) สมาธิ (อธิจิตตสิกขา) และปัญญา (อธิปัญญาสิกขา) จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญ (พุทธทาสภิกขุ, 2552)

การบูรณาการหลักไตรสิกขาเข้ากับการบริหารการศึกษาปฐมวัยเป็นการผสมผสานศาสตร์และศิลป์ที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก โดย 1) ศีล จะเป็นพื้นฐานในการกำกับดูแลจัดระเบียบสภาพแวดล้อมให้ปลอดภัยและสร้างความร่วมมือในการบริหารงาน 2) สมาธิ ช่วยให้ผู้บริหาร ครู และเด็กมีความมั่นคงทางอารมณ์ มีสติในการทำงานและการเรียนรู้ และ 3) ปัญญา จะช่วยในการพัฒนาระบบหลักสูตร ตลอดจนการประเมินผลอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม การบูรณาการหลักพุทธธรรมนี้จะส่งผลให้สถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ สร้างความสมดุล และบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้เติบโตอย่างเต็มศักยภาพ มีความสุข และยั่งยืนต่อไป

การบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษา หมายถึง การจัดการองค์การหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาของประชาชน โดยเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยทั้งศาสตร์ (วิทยาศาสตร์) และศิลป์ (ศิลปะ) ในแง่ของศาสตร์คือการใช้ความรู้และทฤษฎี ส่วนศิลป์คือการใช้ทักษะส่วนบุคคลในการทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2546) การบริหารศึกษายังเป็นกระบวนการสร้างและจัดการสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ในสถานศึกษา เพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาการเรียนการสอน การพัฒนาครู และการสนับสนุนผู้เรียนให้สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ (Hoy and Miskel, 2013)

นอกจากนี้ การบริหารศึกษายังถูกมองว่าเป็นกระบวนการในการวางแผน การควบคุม และการประเมินผลการดำเนินงานต่างๆ เพื่อให้สถานศึกษาบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งการดำเนินงานเหล่านี้จะสำเร็จได้ ต้องอาศัยการทำงานและการสนับสนุนซึ่งกันและกันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในองค์กร (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตฺโต), 2549)

ทฤษฎีและวิวัฒนาการของการบริหารการศึกษาสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระยะเวลาหลัก ได้แก่

1. ยุคทฤษฎีการบริหารสมัยดั้งเดิม (The Classical Organization Theory: ค.ศ. 1887-1945) มุ่งเน้นให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด โดยมองว่าบุคคลเป็นเหมือนเครื่องจักรที่สามารถปรับปรุงเพื่อเพิ่มผลผลิตได้ แนวคิดที่สำคัญในยุคนี้ ได้แก่ การจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) ของ Frederick Taylor ที่เน้นการแบ่งงานและการสร้างแรงจูงใจด้วยค่าจ้าง และแนวคิดการบริหารระบบราชการ (Bureaucracy) ของ Max Weber ที่เน้นการมีกฎระเบียบและลำดับชั้นการบังคับบัญชาที่ชัดเจน (ภาวนิดา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไทวณะบุตร, 2542)

2. ยุคทฤษฎีมนุษยสัมพันธ์ (Human Relation Theory: ค.ศ. 1945-1958) เริ่มเปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับจิตวิทยาและความสัมพันธ์ของบุคลากรในองค์กร โดยมองว่าพนักงานมีความรู้สึกและความต้องการ แนวคิดสำคัญมาจากการศึกษาของ Elton Mayo (การทดลองฮอว์ธอร์น) ที่พบว่า ประสิทธิภาพการ

ทำงานเพิ่มขึ้นเมื่อพนักงานรู้สึกได้รับการยอมรับและใส่ใจจากผู้บริหารและเพื่อนร่วมงาน (ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไทวณะบุตร, 2542)

3. ยุทธศาสตร์เชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral Science Approach: ค.ศ. 1958-ปัจจุบัน): เน้นการทำความเข้าใจพฤติกรรมของคนในองค์กรและการสร้างสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการทำงานร่วมกัน นักทฤษฎีคนสำคัญในยุคนี้ เช่น Abraham Maslow ผู้เสนอทฤษฎีความต้องการลำดับขั้น (Hierarchy of Needs) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างแรงจูงใจให้พนักงานเกิดความพึงพอใจและมีประสิทธิภาพในการทำงาน (Maslow, 1954; ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไทวณะบุตร, 2542)

การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมขั้นตอนสำคัญเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและบรรลุเป้าหมายขององค์กร โดยประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) การกำหนดเป้าหมาย กลยุทธ์ และแนวทางปฏิบัติ โดยพิจารณาถึงทรัพยากรและข้อจำกัด เพื่อเตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลง

2. การจัดองค์กร (Organizing) การจัดโครงสร้างและทรัพยากรบุคคลให้เหมาะสมกับงาน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้ชัดเจน เพื่อลดความซ้ำซ้อน

3. การสั่งการและการอำนวยการ (Directing) การสื่อสาร ให้คำแนะนำ และสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรปฏิบัติงานตามทิศทางที่กำหนดไว้

4. การประสานงาน (Coordinating) การเชื่อมโยงกิจกรรมและบุคลากรในองค์กรให้ทำงานร่วมกันอย่างราบรื่น เพื่อลดความขัดแย้ง

5. การควบคุมและประเมินผล (Controlling and Evaluating) การติดตามและตรวจสอบผลการดำเนินงาน เพื่อหาจุดอ่อนและปรับปรุงกระบวนการทำงานให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา คือกระบวนการจัดการองค์กรเพื่อส่งเสริมและพัฒนาการศึกษา โดยต้องบูรณาการทั้ง ศาสตร์ (การใช้ความรู้และทฤษฎี) และ ศิลป์ (ทักษะส่วนบุคคลในการทำงานร่วมกับผู้อื่น) มีเป้าหมายเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนาครูและนักเรียนให้เต็มศักยภาพ รวมถึงครอบคลุมถึงการวางแผน ควบคุม และประเมินผล ซึ่งความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยมีกระบวนการและการวางแผนการบริหารการศึกษา 5 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ 1) การวางแผน (Planning) กำหนดเป้าหมายและกลยุทธ์เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลง 2) การจัดองค์กร (Organizing) จัดโครงสร้าง แบ่งหน้าที่และทรัพยากรบุคคลให้ชัดเจน ลดความซ้ำซ้อน 3) การสั่งการและการอำนวยการ (Directing) สื่อสาร แนะนำ และสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน 4) การประสานงาน (Coordinating) เชื่อมโยงการทำงานของบุคลากรให้ราบรื่นและลดความขัดแย้ง และ 5) การควบคุมและประเมินผล (Controlling and Evaluating) ติดตามตรวจสอบผลงานเพื่อหาจุดอ่อนและปรับปรุงให้ตรงตามแผน

การบริหารการศึกษาปฐมวัย

การบริหารการศึกษาปฐมวัย คือ กระบวนการจัดการและพัฒนาเด็กตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 6 ปี โดยมุ่งเน้นให้เด็กได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมตามวัยแบบองค์รวม ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ภายใต้แนวคิดที่ว่า "ช่วงปฐมวัยเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) การบริหารจัดการที่ดียังต้องคำนึงถึงหลักจิตวิทยาพัฒนาการเด็ก โดยส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ผ่านการเล่น (Play-based Learning) และการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อ

เตรียมพร้อมเด็กเข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างเต็มศักยภาพ (กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา, 2562)
หลักการและกระบวนการบริหารจัดการสถานศึกษาปฐมวัย

การบริหารจัดการสถานศึกษาปฐมวัยเป็นการผสมผสานศาสตร์และศิลป์ในการจัดการด้านบุคลากร ทรัพยากร และสภาพแวดล้อม โดยอาศัยหลักการบริหารที่สำคัญ ได้แก่ หลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Management) ซึ่งมุ่งเน้นการกระจายอำนาจให้สถานศึกษามีอิสระและคล่องตัวในการบริหารจัดการ (คันสนีย์ จะสุวรรณ และกุลปรียา มาภวิฒนสุข, 2562) นอกจากนี้ยังประยุกต์ใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participation) ที่เปิดโอกาสให้บุคลากร ผู้ปกครอง และชุมชนมีส่วนร่วม ตลอดจนหลักการบริหารตนเอง (Self-management) และการตรวจสอบและถ่วงดุล (Check and balance) เพื่อให้การจัดการศึกษามีคุณภาพ (พรธชา ตระกูลบางกล้า, 2566)

จากการสังเคราะห์แนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาปฐมวัย สรุปได้ว่าองค์ประกอบหลักของการบริหารการศึกษาปฐมวัย 4 ประการ ดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตร หลักสูตรต้องได้รับการออกแบบให้เหมาะสมกับพัฒนาการ มีความยืดหยุ่น และส่งเสริมทักษะที่เป็นประโยชน์ในระยะยาว เช่น ความคิดสร้างสรรค์และการแก้ปัญหา (กัลยา วานิชย์บัญชา, 2554)

2. การจัดสภาพแวดล้อม สื่อ และแหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อมต้องปลอดภัยและกระตุ้นการเรียนรู้ โดยใช้สื่อที่ส่งเสริมการสำรวจและสอดคล้องกับการพัฒนาตามวัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Vygotsky (1987) ที่เน้นการเรียนรู้ผ่านการปฏิสัมพันธ์

3. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ควรเน้นกิจกรรมที่สนุกสนาน เช่น การเล่านิทาน การทดลอง และงานศิลปะ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง (สุวิมล ว่องวานิช, 2557)

4. การประเมินพัฒนาการ การติดตามและประเมินเด็กอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการที่เหมาะสม เช่น การสังเกต จะช่วยให้ครูและผู้ปกครองสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ภาวิดา ชาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไทวณะบุตร, 2542; Hoy and Miskel, 2013)

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาปฐมวัย คือ กระบวนการจัดการและพัฒนาเด็กตั้งแต่แรกเกิดถึง 6 ปี อย่างเป็นองค์รวม (ร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา) เพราะเป็นช่วงวัยที่เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การบริหารที่ดีต้องอาศัยหลักจิตวิทยา เน้นการเรียนรู้ผ่านการเล่น (Play-based Learning) และสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยกระบวนการบริหารการศึกษาปฐมวัย เป็นการผสมผสานศาสตร์และศิลป์ในการจัดการบุคลากร ทรัพยากร และสภาพแวดล้อม โดยใช้หลักการสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Management) กระจายอำนาจให้สถานศึกษามีอิสระและคล่องตัว 2) การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participation) เปิดโอกาสให้บุคลากร ผู้ปกครอง และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม 3) การบริหารตนเอง (Self-management) และ 4) การตรวจสอบและถ่วงดุล (Check and balance)

นอกจากนี้ องค์ประกอบของการบริหารการศึกษาปฐมวัย ประกอบด้วย 4 ด้านหลัก คือ 1) การพัฒนาหลักสูตร ออกแบบให้ยืดหยุ่น เหมาะสมกับพัฒนาการ และส่งเสริมทักษะระยะยาว 2) การจัดสภาพแวดล้อม สื่อ และแหล่งเรียนรู้ ต้องปลอดภัย กระตุ้นการเรียนรู้ และส่งเสริมการสำรวจผ่านการปฏิสัมพันธ์ 3) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จัดกิจกรรมที่สนุกสนานและได้ลงมือทำจริง เช่น การเล่านิทาน

การทดลอง และงานศิลปะ 4) การประเมินพัฒนาการ ติดตามและประเมินผลเด็กอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีที่เหมาะสม เพื่อนำผลมาปรับปรุงและส่งเสริมการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ไตรสิกขา: หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารการศึกษาปฐมวัย

ไตรสิกขา เป็นหลักการสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองเพื่อความสำเร็จและความสมบูรณ์แบบในชีวิต หรือที่เรียกว่า "มรรค" ซึ่งหมายถึงเส้นทางที่นำไปสู่ความสงบและความสุขที่ยั่งยืน คำว่า "ไตรสิกขา" หมายถึง ข้อปฏิบัติที่จำเป็นต้องศึกษาและฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง 3 ประการ เพื่อพัฒนาชีวิตทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านนี้มีความเชื่อมโยงกัน (พุทธทาสภิกขุ, 2552) ประกอบด้วย

1. อธิศีลสิกขา (ศีลอันยิ่ง): หมายถึงการศึกษาและฝึกฝนด้านความประพฤติทางกายและวาจาให้ดีงาม โดยเน้นการละเว้นจากการกระทำที่สร้างความเดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่น ศีลเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม การรักษาศีลช่วยให้เกิดการควบคุมพฤติกรรม จิตใจสงบ มั่นคง และเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้จิตมีความพร้อมสำหรับการฝึกสมาธิ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2555)

2. อธิจิตตสิกขา (จิตอันยิ่ง หรือสมาธิ): หมายถึงการพัฒนาจิตใจให้มีความมั่นคง นิ่งสงบ และมีสมาธิจดจ่อ การฝึกสมาธิช่วยให้สามารถจัดการอารมณ์ เผชิญกับความเครียดและสถานการณ์ที่ยากลำบากได้ดี นอกจากนี้ สมาธิยังเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาปัญญา เพราะช่วยให้จิตมีสภาวะที่เป็นกลางและพร้อมที่จะเรียนรู้ทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้ง (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562)

3. อธิปัญญาสิกขา (ปัญญาอันยิ่ง): หมายถึงการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง การฝึกปัญญาช่วยให้สามารถแยกแยะและวิเคราะห์เหตุผล มองเห็นสภาวะของทุกสิ่งว่าล้วนเป็น อนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (เป็นทุกข์) และอนัตตา (ไม่มีตัวตน) การพิจารณาเห็นความจริงนี้จะนำไปสู่ความรู้แจ้งและการปล่อยวางจากความทุกข์ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2555)

ศีล สมาธิ และปัญญา มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นและทำงานร่วมกันเป็นระบบที่สมบูรณ์ (พุทธทาสภิกขุ, 2552) ในเชิงโครงสร้าง ศีลเป็นรากฐานที่ช่วยขจัดความกังวลและความรู้สึกผิด ทำให้จิตใจสงบและพร้อมสำหรับการเจริญสมาธิ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2555) เมื่อจิตเกิดสมาธิที่มั่นคงและแน่วแน่ จะเอื้อให้เกิดสภาวะที่สามารถพิจารณาเหตุผลของสิ่งต่างๆ ได้อย่างมีวิจาร์ณญาณ ซึ่งนำไปสู่การเกิดปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562) ในทางกลับกัน เมื่อเกิดปัญญา บุคคลจะมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของการรักษาศีลและการเจริญสมาธิอย่างแท้จริง เหตุนี้ การฝึกฝนทั้งสามด้านนี้จึงส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก

การฝึกฝนไตรสิกขาเป็นกระบวนการพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เริ่มจากการฝึกศีลเพื่อควบคุมคำพูดและการกระทำให้อยู่ในกรอบศีลธรรม การฝึกสมาธิในกิจกรรมประจำวันเพื่อให้มีสติตลอดเวลา และการพัฒนาปัญญาด้วยการคิดวิเคราะห์เหตุและผล โดยผลลัพธ์ของการฝึกฝนไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง ไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจ แต่ยังทำให้บุคคลมีชีวิตที่สมดุลและสงบสุข การมีศีลทำให้เกิดความไว้วางใจและได้รับการยอมรับในสังคม การมีสมาธิทำให้จิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค และการมีปัญญาช่วยให้มองเห็นความจริงของชีวิตและหลุดพ้นจากความทุกข์ นำพาชีวิตไปสู่ความสุขสงบภายในอย่างยั่งยืน (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2555; พุทธทาสภิกขุ, 2552; พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562)

สรุปว่า ไตรสิกขา คือ แนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาตนเองสู่ความสำเร็จและความสงบสุขอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 3 ด้านที่ต้องฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ 1) ศีล (อภิสีลสิกขา) การฝึกความประพฤติทางกายและวาจาให้ดีงาม ไม่สร้างความเดือดร้อน เป็นฐานให้จิตสงบและพร้อมฝึกสมาธิ 2) สมาธิ (อภิจิตตสิกขา) การฝึกจิตใจให้มั่นคง สงบ และจดจ่อ ช่วยให้รับมือกับความเครียดได้ดี และเตรียมจิตให้พร้อมสำหรับการเกิดปัญญา และ 3) ปัญญา (อภิปัญญาสิกขา) การทำความเข้าใจความจริงของธรรมชาติ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ช่วยให้วิเคราะห์เหตุผล นำไปสู่การรู้แจ้งและปล่อยวางจากความทุกข์ โดยเป็นประโยชน์ในการช่วยพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจ ทำให้ชีวิตสมดุล โดยศีลช่วยสร้างการยอมรับในสังคม สมาธิสร้างความมั่นคงทางใจต่ออุปสรรค และปัญญาช่วยให้เข้าใจความจริงและหลุดพ้นจากความทุกข์ นำไปสู่ความสงบสุขภายในอย่างยั่งยืน

การประยุกต์หลักพุทธธรรม (ไตรสิกขา) เพื่อการบริหารการศึกษาปฐมวัย

การประยุกต์หลักไตรสิกขาเพื่อการบริหารการศึกษาปฐมวัย โดยการบริหารการศึกษาปฐมวัยเป็นกระบวนการวางรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 6 ปี โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเด็กอย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา เพื่อให้การบริหารจัดการสถานศึกษาบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ผู้บริหารสามารถนำหลักพุทธธรรม คือ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบ มาบูรณาการเข้ากับกระบวนการและองค์ประกอบของการบริหารการศึกษาปฐมวัยได้ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้ศีล (อภิสีลสิกขา) ในการบริหารจัดการ

ศีล คือการฝึกฝนความประพฤติทางกายและวาจาให้ดีงาม ไม่สร้างความเดือดร้อน และเป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม การประยุกต์ใช้ดังนี้ 1) ด้านการจัดสภาพแวดล้อม สื่อ และแหล่งเรียนรู้ ผู้บริหารสามารถใช้หลักศีลในการกำกับดูแลให้สภาพแวดล้อมของสถานศึกษามีความปลอดภัย เอื้อต่อการเรียนรู้ และไม่เป็นอันตรายต่อเด็ก 2) ด้านการบริหารงานและบุคลากร การมีศีลของบุคลากรช่วยสร้างความไว้วางใจและการยอมรับจากสังคม ซึ่งส่งเสริม หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participation) ทำให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาได้อย่างราบรื่นและไว้วางใจ นอกจากนี้ยังเป็นรากฐานของการจัดระเบียบโครงสร้างองค์กร ให้มีความชัดเจนและลดความขัดแย้งในการทำงาน

2. การประยุกต์ใช้สมาธิ (อภิจิตตสิกขา) ในการบริหารจัดการ

สมาธิ คือการพัฒนาจิตใจให้มีความมั่นคง นิ่งสงบ จดจ่อ และสามารถรับมือกับความเครียดหรือสถานการณ์ที่ยากลำบากได้ดี การประยุกต์ใช้ดังนี้ 1) ด้านการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ผู้บริหารและครูสามารถออกแบบกิจกรรมที่ให้เด็กได้ลงมือทำจริงอย่างมีสมาธิจดจ่อ เช่น การเล่นนิทาน หรืองานศิลปะ เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจของเด็ก 2) ด้านกระบวนการบริหาร สมาธิมีความสำคัญต่อกระบวนการสั่งการ และประสานงาน ผู้บริหารที่มีจิตใจมั่นคงจะสามารถสื่อสาร ให้คำแนะนำ สร้างแรงจูงใจให้บุคลากร และแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในการทำงานได้อย่างมีสติ ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค ทำให้การดำเนินงานของสถานศึกษาเป็นไปอย่างราบรื่น

3. การประยุกต์ใช้ปัญญา (อภิปัญญาสิกขา) ในการบริหารจัดการ

ปัญญา คือการทำความเข้าใจความจริงของธรรมชาติ การคิดวิเคราะห์เหตุและผล และการนำไปสู่การรู้แจ้งเพื่อแก้ปัญหา การประยุกต์ใช้ดังนี้ 1) ด้านการพัฒนาหลักสูตร ผู้บริหารสามารถใช้ปัญญาในการ

วิเคราะห์และออกแบบหลักสูตรให้มีความยืดหยุ่น เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก และมุ่งส่งเสริมทักษะในระยะยาว เช่น ทักษะการคิดสร้างสรรค์และการแก้ปัญหา 2) ด้านการประเมินพัฒนาการและการควบคุมงาน ปัญญาเป็นหัวใจสำคัญในกระบวนการ ควบคุมและประเมินผล ผู้บริหารและครูต้องใช้ในการคิดวิเคราะห์เหตุและผลเพื่อสังเกต ติดตาม และประเมินพัฒนาการของเด็กอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการตรวจสอบผลการดำเนินงานของสถานศึกษา เพื่อหาจุดอ่อนและนำข้อมูลมาปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพตรงตามเป้าหมาย

สรุปได้ว่า การประยุกต์หลักไตรสิกขาเข้ากับการบริหารการศึกษาปฐมวัย เป็นการผสมผสานศาสตร์และศิลป์ที่ช่วยยกระดับคุณภาพของสถานศึกษาได้อย่างสมบูรณ์แบบ ศิลช่วยจัดระเบียบสภาพแวดล้อม และสร้างความร่วมมือ สมาธิช่วยให้บุคลากรและเด็กมีความมั่นคงทางอารมณ์ในการเรียนรู้และการทำงาน ส่วนปัญญาช่วยในการพัฒนาหลักสูตรและประเมินผลอย่างเป็นระบบ การบูรณาการทั้งสามด้านนี้อย่างแยกไม่ออก จะส่งผลให้สถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ สร้างความสมดุล และบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้เติบโตอย่างเต็มศักยภาพและมีความสุขอย่างยั่งยืน

บทสรุป

การบริหารการศึกษาปฐมวัย คือ กระบวนการจัดการและพัฒนาเด็กอายุ 0-6 ปีอย่างเป็นองค์รวม (ร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา) โดยอาศัยการผสมผสานระหว่างศาสตร์และศิลป์ ตลอดจนกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม เพื่อยกระดับคุณภาพสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารสามารถบูรณาการ หลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เข้ากับองค์ประกอบและกระบวนการบริหารได้ ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้ศีล (ด้านความประพฤติและระเบียบวินัย) 1) การจัดสภาพแวดล้อม ใช้ศีลในการกำกับดูแลให้สถานศึกษามีความปลอดภัยและเอื้อต่อการเรียนรู้ 2) การบริหารงานและบุคลากร ความมีศีลของบุคลากรจะช่วยสร้างความไว้วางใจ ทำให้เกิดการบริหารแบบมีส่วนร่วมจากผู้ปกครองและชุมชน รวมถึงช่วยจัดระเบียบโครงสร้างองค์กรให้ชัดเจนและลดความขัดแย้ง

2. การประยุกต์ใช้สมาธิ (ด้านความมั่นคงทางจิตใจและการจดจ่อ) 1) การจัดประสบการณ์เรียนรู้ ออกแบบกิจกรรมที่ให้เด็กได้ลงมือทำจริงอย่างมีสมาธิ เช่น การเล่นิทานหรืองานศิลปะ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ของเด็ก 2) กระบวนการบริหาร สมาธิช่วยให้ผู้บริหารมีความมั่นคงทางอารมณ์ มีสติในการสั่งการ ประสานงาน สร้างแรงจูงใจให้บุคลากร และแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้โดยไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค

3. การประยุกต์ใช้ปัญญา (ด้านการคิดวิเคราะห์และประเมินผล) 1) การพัฒนาหลักสูตร ใช้ปัญญาในการวิเคราะห์และออกแบบหลักสูตรให้มีความยืดหยุ่น เหมาะสมกับพัฒนาการเด็ก และส่งเสริมทักษะระยะยาว เช่น ความคิดสร้างสรรค์และการแก้ปัญหา 2) การประเมินและการควบคุม ใช้เหตุผลในการสังเกต ติดตาม และประเมินพัฒนาการเด็ก ตลอดจนตรวจสอบผลการดำเนินงานของสถานศึกษาเพื่อนำข้อมูลมาปรับปรุงและพัฒนาให้ตรงตามเป้าหมาย

การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาปฐมวัย เป็นการบูรณาการที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก โดย ศีล ช่วยจัดระเบียบสภาพแวดล้อมและสร้างความร่วมมือ สมาธิ ช่วยให้เกิดความมั่นคงทางอารมณ์ในการทำงานและการเรียนรู้ และปัญญาช่วยพัฒนาระบบหลักสูตรและการประเมินผลอย่างเป็นรูปธรรม การผสมผสานนี้จะส่งผลให้สถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ สร้างความสมดุล และพัฒนาเด็กปฐมวัยให้เติบโตเต็มศักยภาพอย่างมีความสุขและยั่งยืน สรุปดังในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 บูรณาการไตรสิกขาเพื่อการบริหารการศึกษาปฐมวัย

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพมหานคร: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. (2562). ปฐมวัยหัวใจหลักของการศึกษา รากฐานสำคัญช่วงชีวิตในวัยเด็ก. แหล่งที่มา <https://www.eef.or.th/> สืบค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2568.
- กัลยา วานิชย์บัญชา. (2554). หลักสถิติ. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรรษา ตระกูลบางคล้า. (2566). หลักการและกระบวนการบริหารจัดการสถานศึกษาปฐมวัย. แหล่งที่มา <https://bsru.net/> สืบค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2568.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2549). พุทธวิธีในการบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2555). หลักการพัฒนารูปแบบตามแนวไตรสิกขา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2562). ธรรมะกับการพัฒนามนุษย์ในโลกปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2552). ธรรมะที่ควรศึกษาเพื่อความสงบในชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทาน.
- ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไทวณะบุตร. (2542). หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วิโรจน์ สารรัตนะ. (2546). การบริหารการศึกษา: นโยบายและยุทธศาสตร์ เพื่อการบรรลุผล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ.

- คັນสนีย์ จะสุวรรณ และกุลปรียา มากวัฒนสุข. (2562). การบริหารสถานศึกษาอย่างมืออาชีพ. แหล่งที่มา <http://ea.grad.ssru.ac.th/> สืบค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2568.
- สุวิมล ว่องวานิช. (2557). การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ธรรมดาเพรส.
- Hoy, W. K. and Miskel, C. G. (2013). Educational Administration: Theory, Research, and Practice 9th ed. New York: McGraw-Hill.
- Maslow, A. H. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper & Row.
- Vygotsky, L. (1987). Mind in Society The developmental of Higher Psychological process. Harvard University Press.